

**MEKKE MÜŞRİKLERİNİN KIYAMET VE BA'S HAKKINDAKİ SORULARI
ÜZERİNE NÂZİL OLAN ÂYETLERİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ
VERSES WHICH REVEALED UPON THE QUESTIONS OF THE IDOLATERS OF MEKKA
ABOUT THE DOOMSDAY AND THE RESURRECTION AND WHICH GIVE RISE TO
THOUGHT**

Cumhur DEMİREL

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı
cumhurdemirel@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3144-040X

Öz

Söz ettiği mekânlarda yaşamış toplumların kültürel seviyelerine, din telakkilerine, davranışlarına, ruhsal hallerine ışık tutan Kur'ân-ı Kerîm, nüzûl sürecinin başladığı, dolayısıyla da son peygamberin tebliğine mahal olan Mekke'ye özel bir önem atfetmiştir. Kur'ân'ın bu şehirle ilgili anlatımları genellikle tevhit, Kâbe, mümin müşrik münasebetleri ve fetih çerçevesinde cereyan etmiştir. Müminler bu şehirde on üç yıl boyunca putperestlikle mücadele etmişler, mevcut şartlarda amaçlarına ulaşamayınca Medine'ye hicret etmişlerdir. Müminler ve müşrikler arasındaki diyalogların seyri hicretten sonraki süreçte farklı bir boyut kazanmıştır. Mekke müşrikleri, zenginliklerinden dolayı kendilerini müstağni gören, sahip oldukları dünyevi nimetlerin sefasını sürmekten başka bir amaçları olmayan, sapkın karakterlerdir. Bu münkir güruh, kendi sistemleri için büyük bir tehdit olarak gördükleri Hz. Muhammed'e karşı son derece insafsız bir siyaset izlemişlerdir. Bununla birlikte ona, gaybi konularla ilgili çeşitli sorular sormaktan da geri durmamışlardır. Onların gerçekliklerini inkâr ettikleri kıyamet ve ba's hadiseleri ile ilgili sualleri üzerine nâzil olan birçok ayet mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu âyetlerin muhtevalarına dair tespitlerde bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mekke, Mümin, Müşrik, Kıyamet, Ba's.

Abstract

The Qur'an which sheds light on cultural levels, religious considerations, behaviours and spiritual states of the societies that lived in the places it mentioded, attributed a special importance to Mekka where the process of rebellion began, and thus became a place fort he message of the last prophet. The expressions of the Qur'an with regard to this city usually took place within the frame of oneness, the Kaaba, the relationships between believers and idolater and conquest. The believers fought against idolatry in this city for thirteen years, and when they could not achieve their goals under the current conditions, they migrated to Madinah. The course of the dialogues between the believers and the idolaters gained a different dimension in the period after the hijrah. The idolaters of Mekka were the deviant characters who saw themselves contented due to their wealths and had no other purpose than enjoying the earthly blessings they

Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/Received: 17. 01. 2021 • Kabul Tarihi/Accepted: 22. 02. 2021

owned. That denier group followed an extremely ruthless policy against the Prophet Muhammad whom they considered as a great threat for their own

systems. However, they did not hesitate to ask him various questions about subjects of the invisible. There are many verses revealed upon their questions about the Doomsday and the Resurrection which they denied their realities. In this study, it is aimed to make some points regarding the contents of the aforementioned verses.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Mekka, Believer, Idolater, Doomsday, Resurrection.

Giriş

Kur'ân'ın peygamberlerle ilgili kıssalarının birçoğu şehirlerde yaşanmış hadiselerden bahsetmektedir. Peygamberler kalabalık insan kitlelerinin yaşadığı bu merkezlerde tebliğlerini asgari sürede daha fazla insana ulaştırma imkânı bulmuşlardır.

Birçok medeniyet merkezinden bahseden Kur'ân-ı Kerîm onlardan pek azının ismini zikretmiştir. Bu merkezlerden hâlen varlığını devam ettirenler vardır. Bir kısmı ise günümüze ulaşamamıştır. Bu kadim mekânlar arasında insanı hayran bırakacak derecede maddi güzelliğe sahip olanlar olduğu gibi¹ çorak bir arazi üzerine kurulan da vardır.² Son ilahi mesaj bahsettiği ve nâzil olduğu mekânlarda yaşamış toplumların kültürel seviyelerine, din telakkilerine, davranışlarına, psikolojilerine ışık tutmaktadır. Kur'ân'ın ismen zikrettiği yerleşkeler Mekke³/Bekke,⁴ Medine⁵/Yesrib,⁶ İrem,⁷ Sebe,⁸ Medyen,⁹ Mısır,¹⁰ ve Bâbil¹¹ şehirleridir.

Kur'ân'ın Mekke şehriyle ilgili anlatımları umumiyetle tevhit, Kâbe, Mümin Müşrik münasebetleri ve fetih çerçevesinde cereyan etmiştir. Bazı müfessirler fetihle murat olunan mananın yirmi sene boyunca Kureyş müşriklerinin mukavemetinden dolayı hakkın kabulüne kapalı duran kalplerin fethi olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşlerine fethin ardından insanların akın akın İslâm'a girmelerini¹² delil göstermişlerdir.¹³ "Mekke" kelimesinin geçtiği tek âyet Fetih sûresinde yer almaktadır. Söz konusu âyetin¹⁴ Mekke'nin fethinden bahsettiğine dair İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye (r.a.) dayandırılan bir beyan vardır.¹⁵ Ancak

¹ Sebe' 34/15; el-Fecr 89/7, 8.

² İbrâhim 14/37.

³ el-Fetih 48/24.

⁴ Âl-i İmrân 3/96.

⁵ et-Tevbe 9/101, 120; el-Ahzâb 33/60; el-Münâfikûn 63/8.

⁶ el-Ahzâb 33/13.

⁷ el-Fecr 89/6-8.

⁸ Sebe' 34/15-19.

⁹ et-Tevbe 9/70.

¹⁰ el-Bakara 2/61; Yûnus 10/87; Yûsuf 12/99.

¹¹ el-Bakara 2/102.

¹² en-Nasr 110/1-3.

¹³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi, ts.), 10/27.

¹⁴ el-Fetih 48/24.

¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/171.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetlerin Düşündürdükleri

müfessirlerin çoğu bu âyetin fethin yolunu açan Hudeybiye barışıyla alâkalı olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶

Mekke'yi özel kılan, Allah'ın (c.c.) evi,¹⁷ Müslümanların kiblesi¹⁸ Kâbe'nin etrafında kurulmuş olmasıdır. Âyetlerde "Mescid-i Harâm"¹⁹ (dokunulmaz mescid), "Beytü'l-harâm"²⁰ (dokunulmaz mabet), "Beytü'l-ma'mûr"²¹ (bakımlı mabet), "Beytü'l-atîk"²² (eski mabet) gibi vasıflarla ifade edilen bu mescit Kur'ân'da "beyt" kelimesi geçtiğinde akla ilk gelen mekândır.²³ Hac ibadetine mahal olması,²⁴ insanlar için toplanma yeri ve emniyet mahalli²⁵ olması ve yeryüzündeki tüm mescitlerin, kiblesi olması bu mescidi diğerlerinden ayıran vasıflardır. Banisinin Hz. İbrahim²⁶ veya Hz. Âdem olduğu²⁷ beyan edilen bu yapı Bakara sûresinin yüz kırk dördüncü âyet-i celîlesi ile kible kılınmıştır.²⁸

Hz. Muhammed on üç yıl boyunca Mekke'de putperestlikle mücadele etmiş, mevcut şartlarda amacına ulaşamayınca Medine'ye hicret etmiştir. Keyfiyetlerine dair birçok rivayet bulunan²⁹ putların imhasıyla tamamlanan bu süreçte³⁰ şehir Hz. Peygamberle (s.a.s.) putperestler arasında cereyan eden sert diyaloglara³¹ ve müminlere yapılan ağır eziyetlere³² sahne olmuştur.

Mekke şehrinde, Kur'ân'ın nâzil olmaya başlamasından kısa bir süre önce, kendilerine "hanîf" adı verilen bir zümrenin yaşadığı bilinmektedir.³³ Kur'ân, "hanîf" kelimesini "müşrik" lafzına mukabil,³⁴ yani şirk toplumunun inanç şeklini terk edenler için kullanmıştır.³⁵ Malum kelime ve türevlerinin yer aldığı âyetlerin

¹⁶ Ebu'l-Fidâ İsmail bin Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 8/108; Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3. Basım (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî,1984), 7/438.

¹⁷ el-Bakara 2/125.

¹⁸ el-Bakara 2/144, 149, 150.

¹⁹ el-Bakara 2/144, 149, 150, 217; el-Mâide 5/2; el-Enfâl 8/34; et-Tevbe 9/7, 19; el-İsrâ 17/1; el-Hac 22/25; el-Fetih 48/25.

²⁰ el-Mâide 5/97.

²¹ et-Tûr 52/4.

²² el-Hac 22/29, 33.

²³ Ebu'l-Berekât Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem,1989), 1/105.

²⁴ el-Bakara 2/158; Âl-i İmrân 3/97.

²⁵ el-Bakara 2/125.

²⁶ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/636, 637.

²⁷ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 1/237.

²⁸ el-Bakara 2/144.

²⁹ Hişâm b. Muhammed b. Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, çev. Beyzâ Düşüngen (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 47, 48, 69.

³⁰ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9/69.

³¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/425.

³² İbnü'l-Esîr Ziyâeddin el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 1/588; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (y.y.: Dâr'u Hicr,1997), 4/125.

³³ Bünyamin Erul, "Varaka b. Nevfel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/517.

³⁴Yûnus 10/105.

³⁵Cevad Ali, *el-Mufasssal fitarîhi'l-Arab*, (Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1970), 6/454.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetlerin Düşündürdükleri

ekserisi Hz. İbrahim'le alakalıdır.³⁶ Hz. İbrahim'le ilgili Kur'ân'da yer verilen hâdiselerden bir kısmı da Mekke şehrinde cereyan etmiştir.³⁷

Hz. İbrahim'in duası³⁸ sonucu³⁹ bizzat Yüce Yaratıcı tarafından "emin" (güvenlikli) kılınan⁴⁰ Mekke'nin sahip olduğu bu statü, emniyet ve sükûnun yerleşim birimlerini mümtaz kılan unsurlar olduğunu ihsas ettirmektedir.⁴¹ Gelenlerin çekişmeleri ve düşmanlıkları unuttuğu ve birbirlerinin kanını, malını, ırzını dokunulmaz kabul ederek silahını bir yana koyduğu⁴² bu şehrin emin kimsenin kendisine emanet edilen şeyi koruduğu gibi kendisine gireni muhafaza ettiği için bu vasfa lâayık görüldüğü ifade edilmiştir.⁴³ Ölümü hak eden bir Müslüman'ın buraya sığındığında güvenlikte olması, av hayvanlarının dahi bu beldede avlanılmasının yasak oluşu⁴⁴ gibi hususların da bu şehrin emin olarak nitelenmesinin sebepleri arasında olduğu söylenmiştir.

Kur'ân, etrafındaki diğer beldelerde güvensizlik hâkim iken Mekke'nin güvenli, kutsal ve bereketli bir yer kılınmasının Allah'ın bu şehir ahalisine bahsettiği bir nimet olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Tarihi rivayetler de bu şehrin emniyet bakımından imtiyaza sahip olduğuna dair anlatımlar içermektedir.⁴⁶ Kur'ân'ın anlattığı meşhur Fil Hâdisesi⁴⁷ de bu şehirde yaşanmıştır.

Mekke'ye, "Kalabalık" anlamına gelen Bekke⁴⁸ ismi tavaf mahallinde çokça izdiham olduğu için verilmiştir.⁴⁹ Müfessirler "Ümmülkurâ"⁵⁰ ifadesiyle kast olunan beldenin de Mekke olduğu kanaatindedirler.⁵¹

Mekke İslâm dini için müstesna bir konumdadır. Bu şehir, nüzûl sürecine tanıklık etmiş olması hasebiyle, Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük öneme sahiptir.⁵²

³⁶el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, 95; el-En'âm 6/79, 161; en-Nahl 16/120, 123.

³⁷el-Bakara 2/124-128.

³⁸ el-Bakara 2/125, 126; İbrâhîm 14/35.

³⁹ Seyyid Kutub, *fî zilâli'l-Kur'ân*, 11. Basım (Kâhire: Dâru's-Şurûk,1985), 4/2109.

⁴⁰ en-Neml 27/91; Tîn 95/3, 4.

⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/310.

⁴² Kutub, *fî zilâli'l-Kur'ân*, 6/3908.

⁴³ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 4/222.

⁴⁴ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 32/10.

⁴⁵ el-Ankebût 29/67; Kureş 106/1-4.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 1/342, 343.

⁴⁷ Tebbet 105/1-5.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/96.

⁴⁹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 5/208.

⁵⁰ el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

⁵¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27: 148; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/457.

⁵² Âlimler sûreleri mekki ve medeni olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Bu kısımların tespitinde ise çeşitli usuller benimsenmiştir. Bu usullerden ilkinde vahyin nâzil olduğu mekân dikkate alınmış, Mekke ve civarında nâzil olan sûre ve âyetler mekki, Medine ve civarında nâzil olanlar medeni kabul edilmiştir. İkinci usulün kıstası vahye muhatap olanlardır. Nüzûl esnasında Mekke'de yaşayanların ekserisi inkârcı olduğu için kendilerine "ey insanlar"; Medine ahalisinin çoğu Müslüman olduğu için onlara da "ey imân edenler" şeklinde hitâp edildiği düşünülerek, ilk ifadenin kullanıldığı sûre ve âyetler mekki, ikinci ifadenin kullanıldığı sûre ve âyetler medenidir denilmiştir. Hicretin baz alındığı

Mekke döneminde müminler ve müşrikler arasında cereyan eden ve çeşitli âyetlerin inmesine sebep teşkil eden birçok hadise vardır. Söz konusu hadiselerden bir kısmı müşriklerin kıyamet ve ba's hakkındaki sorularını ihtiva etmektedir. Kur'ân bu iki meseleyle ilgili suallere kendine has üslubuyla muhtelif cevaplar vermiştir.

1. Şirk ve Müşrikler

"İman", Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Allah'tan (c.c.) getirdiği ve zarûrât-ı dîniye olarak bilinen hükümleri tasdik etmektir.⁵³ Bu tasdiki dilin ve kalbin birlikte yapması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁴ İmam Eş'arî ve İmam Mâturîdî kalp ile yapılmasının mümin olmak için yeterli olduğu kanaatindedirler. Ebû Hanife ise dilin ikrarının da şart olduğunu söylemiştir.⁵⁵

İmanın zıddı⁵⁶ lugatte "isyan", "imtina",⁵⁷ "örtmek", "gizlemek", nankörlük" manalarına gelen "küfür" kelimesidir.⁵⁸ Küfür, Hz. Peygamber'in din namına getirdiği hususları tasdik etmemeyi ifade eder.⁵⁹ "Kâfir" lafzıyla, Allah'ın nimetlerini örten, nankör kişi kastedilir.⁶⁰

"Şirk", "Allah'a (c.c.) rubûbiyetinde ortak tanımak." anlamına gelmekte olup⁶¹ tevbe edilmediği takdirde asla affedilmeyen bir vebaldir.⁶² Şirk ehline "müşrik" denir.⁶³ Kur'ân, yalnız Allah'a inanılıp O'na kulluk edilmesi, ancak O'ndan yardım istenmesi ve O'na sığınılması hususlarına vurguda bulunmaktadır.⁶⁴ Müşriklerin Allah tasavvuru ise kullarının kendisine ulaşmasını güçleştiren ilahi bir konumu ifade etmektedir. Onlar ilahi mercii ile kulluk ilişkisi kurulmasının birtakım unsurların yardımını ve aracılığını gerektirdiğine inanmışlar,⁶⁵ aşkınlığı nesnelere indirgemişlerdir.⁶⁶ Kur'ân'ın bazı ifadeleri,⁶⁷ şirkin kişi veya nesnelere dışında,

üçüncü usulde ise hicretten önce nâzil olan sûre ve âyetler mekki, sonra nâzil olanlar medeni kabul edilmiştir. Celalettin Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3. Basım (Dimaşk: Dâr'u İbn-i Kesîr, 2000), 1/26, 27; İsmail Karagöz vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 5. Basım (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2010), 420.

⁵³ İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 6. Basım (Beyrut: Dâru Sâdir, 1997), 13/23.

⁵⁴ Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firak* (Kâhire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.), 214.

⁵⁵ Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, (Beyrut: Dâru'l-Mâriفة, 2005), 36.

⁵⁶ Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, 2. Basım (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 605.

⁵⁷ İsmail bin Abbâd, *Muhîtu'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasen Âli Yâsîn, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 6/250

⁵⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 435.

⁵⁹ Sa'düddîn et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Akâid* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 189.

⁶⁰ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-Luğa ve sıhâhu'l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr Attâr, 4. Basım, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 2/807, 808.

⁶¹ Ebû Mansur Muhammed el-Ezherî: *Tehzîbü'l-Luğa*, thk. Muhammed İvaz Mir'ab, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 10/12.

⁶² en-Nisâ 4/48.

⁶³ İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/100.

⁶⁴ el-Bakara 2/255; er-Ra'd 13/36; el-Kehf 18/110; el-Cin 72/20.

⁶⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 11/1, (Ocak-Haziran 2014), 47.

⁶⁶ Sadık Kılıç, "Kutsalın Tezâhürü ve Kur'ân'da Taş Kavram Alanı", *EKEV Akademi Dergisi*, 3/1, (2001), 10.

⁶⁷ Sebe, 34/40, 41; Sâffât, 37/158; Cin, 72/6.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetlerin Düşündürdükleri

soyut varlıkların Allah'a ortak koşulması şeklinde de cereyan ettiğini göstermektedir.⁶⁸

Mekkeli müşrikler kendi sistemleri için büyük bir tehdit olarak gördükleri Hz. Muhammed'e karşı son derece insafsız bir siyaset izlemişlerdir.⁶⁹ Hz. Peygamber malum zümrenin hidayetine vesile olmak için büyük çaba sarf etmiştir. Onun bu süreçteki bir tercihinden dolayı ilahi ikaza muhatap olduğu da vakidir. Mesele onun Kureyş'in ileri gelenlerinin Müslüman olmaları sayesinde başkalarının da Müslüman olacaklarını umarak, onları İslâm'a davet edişiyile ilgilidir. Bu davet esnasında ashaptan Ümmü Mektûm O'na, "Allah'ın sana öğrettiklerini bana da öğret" demiş ve bunu birkaç kez tekrarlamış, o da bu durumu hoş karşılamayarak yüzünü ekşitmiş ve çevirmiştir. Abese sûresinin ilk âyetleri⁷⁰ bu hadise üzerine nâzil olmuştur.⁷¹

Nüzûl sürecinde vahiy bir müddet kesilince müşrikler Hz. Muhammed'e "Herhalde rabbın sana darıldı ve seni terk etti." diyerek sözlü tacize başlamışlardır. Bu tacizlerin akabinde nâzil olan Duhâ sûresinde Hz. Peygamber tesellî edilmiş,⁷² çocukluğundan itibaren nice zorlu aşamalardan geçerek o güne ulaştığı kendisine hatırlatılmıştır.⁷³ Mushafta Duhâ sûresinin ardından gelen ve bazı âlimlerin her ikisinin bir tek sûre olduğunu iddia ettikleri⁷⁴ İnşirâh sûresi de⁷⁵ benzeri konuları ihtiva etmektedir.

Şirk odaklarının peygamber (s.a.s.) aleyhine faaliyetleri sözlü tacizlerle sınırlı kalmamıştır. Şehir halkının ilahi davete teveccühünün günden güne artması karşısında iyice çileden çıkan bazıları, konumlarının da verdiği pervasızlıkla Hz. Muhammed'e fiili saldırıya teşebbüsten çekinmemişlerdir. Mucizevî yöntemlerle engellenen⁷⁶ bu girişimlerin faileri Kur'ân'ın meydan okumasına⁷⁷ maruz kalmışlardır.

Hz. Muhammed "akrabalık" bağlarını İslam davasının lehinde kullanmıştır.⁷⁸ "Ben sizden buna karşı yakınlık sevgisinden başka bir ücret istemem."⁷⁹ beyanı ilahisi bu hususta dikkat çekici bir örnektir. Farklı yorumlar bulunmakla birlikte⁸⁰ müfessirler bu âyeti müşriklerden akrabalık hukukuna saygı

⁶⁸ Şuayip Karataş, "Kur'ân'da Tevhidin Zittî Olarak Şirk Kavramı", *Uluslararası Hz. İbrâhim ve Nübüvvet Sempozyumu*, 1, (2019), 220.

⁶⁹ el-Kevser 108/3; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/132.

⁷⁰ Abese 80/1-10.

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/55.

⁷² Karaman vd., *Kur'ân Yolu* 5/636.

⁷³ ed-Duhâ 93/1-11.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/2.

⁷⁵ el-İnşirâh 94/1-8.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/20.

⁷⁷ el-Alak 96/15-18.

⁷⁸ Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Târîhi*, (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1981), 5/54, 55.

⁷⁹ eş-Şûrâ 42/23.

⁸⁰ Matürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/405; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 12/267; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Hân Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990), 5/225.

göstererek kendilerine yapılan daveti daha yumuşak bir tavırla karşılamaları yönünde bir talep⁸¹ olarak tefsir etmişlerdir.

Tebliğ sürecinde müşrikler Hz. Muhammed'e tuhaf bir teklifte bulunmuşlardır. Bir yıl Müslümanların onların ilahlarına, kendilerinin de bir yıl O'nun ilahına tapmaları önerisi üzerine Hz. Peygamber susmuş, bu konuda bir şey söylememiştir. Onlara ne şekilde cevap vereceğini, yani bu işin imkânsızlığına dair akli deliller getirerek mi veya onları bundan kılıçla men ederek mi, yoksa Allah'ın onlara azap indireceğini söyleyerek mi cevap vereceğini düşündüğü için sükût etmiştir. Bunu fırsat bilen müşrikler, onun kendi dinlerine meylettığı yolunda bir dedikodu yaymaya girişmişlerdir. Bu hadiseyi müteakip nâzil olan Kâfirûn sûresinde⁸² Hz. Muhammed'e, müşriklerin bâtil düşüncelerini bertaraf etmek amacıyla onarımda bulunması ve hakkı açıkça ilan etmesi emredilmiştir.⁸³

Müşriklerin Hz. Peygamber'e davetinden ve dininden vazgeçerek Kureyş'in dinine dönmesi için yaptığı başka teklifler de olmuştur. Velid b. Muğire O'na malının yarısını vermeyi, Şeybe b. Rabia da O'nu kızı ile evlendirmeyi vaat etmiştir.⁸⁴ Bu vaatleri müteakip Hz. Peygamber davete devam etmesi, müşriklerin heveslerine uymaması hususunda ilahi telkine muhatap olmuştur.⁸⁵

Hz. Muhammed, müşriklerin tüm tekliflerini reddedip baskılarına direnince aleyhinde acımasızca bir plan hazırlanmıştır.⁸⁶ Her kabileden bir kişinin katılımıyla bir suikast tertip eden, böylelikle onun kanının istenme imkânı kalmayacağını düşünen müşriklere bu fikri veren Ebû Cehil'den başkası değildir.⁸⁷ Hz. Peygamber'e Cebrail (a.s.) tarafından haberdar edildiği bu planın akabinde hicret izni verilmiştir.⁸⁸

Âyetlerde geçen ifadeler Hz. Muhammed'in müşriklerle diyaloglarının seyrihin hicretten sonraki süreçte farklı bir boyut kazandığını göstermektedir. Bu yeni dönemde, daha önce kendi katı kurallarını dikte etme çabasında olan, baskıcı, sorumsuz putperestlerle aralarındaki güç dengesinde müminler lehine gelişmeler kaydedilmiştir.

Hz. Muhammed ile müşrikler arasında bir takım anlaşmalar yapılmıştır. Tebük gazvesine çıktığı esnada bazı müşrik kabileler anlaşmalarını bozunca⁸⁹ O'na, müşriklere kendilerine dört aylık bir süre tanıdıktan sonra savaş açacağını ihtar etmesi emredilmiştir.⁹⁰ Müşriklerden, anlaşmada hiçbir eksiklik yapmayanlar ve müminler aleyhine kimseye yardım etmeyenler istisna edilmiş, onlarla yapılan anlaşmanın müddeti bitinceye kadar gereğinin yerine getirilmesi talimatı

⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/24, 25; Kutub, *fi zilâli'l-Kur'an*, 5/3154.

⁸² el-Kâfirûn 109/1-6.

⁸³ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/138.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 18/456.

⁸⁵ eş-Şûrâ 42/15.

⁸⁶ ez-Zuhruf 43/79.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 19/87.

⁸⁸ İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/61.

⁸⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/226.

⁹⁰ et-Tevbe 9/1, 2.

verilmiştir.⁹¹ Bahsedilen müşrikler Hz. Peygamber'in Hudeybiye musalahasında kendileriyle anlaşma yaptığı kimselerdir. Tevbe sûresinin tebliğ edildiği bayram gününden itibaren bu müşriklerle yapılan anlaşmaların süresinin dolmasına dört ay kalmıştır. Hz. Peygamber'e, âyette zikredilen hususlara uymaları şartıyla bu müşriklerin anlaşmalarının süresini tamamlaması, hiçbir anlaşması olmayan müşrikler için ise haram aylarının çıkmasını beklemesi emredilmiştir.⁹² Anlaşması olup da belli bir süresi olmayanların anlaşmaları ise durumlarını düşünüp değerlendirmeleri için dört ay ile sınırlandırılmıştır.⁹³ Maddeleri müşriklerle, Hz. Ali tarafından tebliğ edilen⁹⁴ bu ihtar sonrasında, haram aylar çıkınca, müşriklerin iman etmemeleri halinde yakalandıkları yerde öldürülmeleri emredilmiştir.⁹⁵

2. Müşriklerin Kıyamet Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetler

Kıyamet, âyetlerde zikrolunan "sâat" hadisesinin kâim olmasıdır.⁹⁶ Kelime sözlükte "dikilmek", "ayağa kalkmak" anlamlarına gelmekte, Allah (c.c.) tarafından ezelde takdir edilen zaman gelince dünyada bulunan tüm canlıların ölmesini ifade etmekle birlikte, tekrar diriltilmeyi, mahşeri ve hesabı da içerisine almaktadır.⁹⁷ Kıyameti anlatan âyetlerin çoğu, kısa, veciz ve ahenkli olmaları bakımından muhatabı derinden etkileyen mekkî sûreler içerisinde yer almaktadır. Kıyamet kelimesinin sonunda bulunan ve üzerine "he" olarak vakıf yapılan "te" harfi vesilesiyle oluşan ahengin bu olayın apansız gerçekleşeceğine işaret ettiği⁹⁸ şeklinde bir yorum mevcuttur. Vakti açıklanmamakla birlikte, vukuundan önce meydana gelecek hadiselerin⁹⁹ bildirilmiş olmasının, Allah'ın (c.c.) rahmetinin bir göstergesi olduğu¹⁰⁰ söylenmiştir. Başlangıcı bu dünyada, sonu ise ahirette olan bu hadise Kur'an'da adeta duyu organları ile algılanabilen, gözler önüne serilmiş bir sahne gibi somut bir şekilde canlandırılmıştır.¹⁰¹ Âyetlerde sunulan tasvirler¹⁰² bu olağanüstü günün oldukça çetin geçeceğini göstermektedir.

Hz. Muhammed'in müşriklerle girdiği diyaloglar üzerine nâzil olan birçok âyet mevcuttur. Sorularını gaybi meseleler üzerinde yoğunlaştırmış olan müşriklerin öne çıkarmaya çalıştıkları meselelerden biri kıyâmet hadisesidir. Müşrikler kıyametin mahiyetinden çok, ne zaman gerçekleşeceği hususuna odaklanmışlardır.

⁹¹ et-Tevbe 9/4.

⁹² Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camî'u'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Türkî, (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001), 11/342.

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 10/97.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/226.

⁹⁵ et-Tevbe 9/5.

⁹⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 418.

⁹⁷ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 378, 379.

⁹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 418.

⁹⁹ Söz konusu hadiselerden bazıları şunlardır: Deccâl, Dâbbet'ül-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'ün ortaya çıkması, İsa'nın (a.s.) semadan nüzûlü, Güneş'in batıdan doğması. Ömer en-Nesefî, *Metnü'l-Akâid* (İstanbul: Fazilet Neşriyat ts.), 13.

¹⁰⁰ Mecd Mekki, *el-Beyân fi erkânî'l-iman*, 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2003), 314.

¹⁰¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Çizgi Yayınları, ts.), 59, 61.

¹⁰² Tâhâ 20/105-107; el-Vâkıa 56/5, 6; el-Hâkka 69/13, 16; el-Meâric 76/8, 9; el-Müzzemmil 73/17; en-Nebe 78/18, 20; el-Kâria 101/4, 5.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetlerin Düşündürdükleri

Naziât sûresinin 42. âyeti müşriklerin kıyametle ilgili bir sorusu üzerine inmiştir.¹⁰³ Sûrenin son âyetlerinde onun vaktini yalnız Allah'ın bildiği ifade edilmiş, Hz. Peygamber'in görevinin ise gerçekleşeceğine inanan ve ondan korkanları uyarmak olduğu beyan edilmiştir. İnsanların bu hadiseyi gördükleri gün dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış olduklarını sanacakları ifade edilerek¹⁰⁴ dünya hayatının son derece kısa olduğuna vurgu yapılmıştır.

Kıyametin gerçekleşme vaktini Allah'tan başkasının bilemeyeceğini ifade eden başka âyetler de mevcuttur.¹⁰⁵ Kurân-ı Kerîm'in, bu benzersiz¹⁰⁶ hadisenin oldukça yakın bir zamanda,¹⁰⁷ ansızın¹⁰⁸ ve kati surette¹⁰⁹ gerçekleşeceğine sık sık vurguda bulunmasının sebebinin müşriklerin şüpheleri ve müteaddit sualleri olması muhtemeldir.

Kıyamet kelimesi Kur'ân sûrelerinden birine isim olarak verilmiştir. Biri malum hadiseye, diğeri nedamet duyan nefse olmak üzere iki yeminle başlayan¹¹⁰ bu sûrede insanın yeniden dirilmeye ilgili şüphesinin yersiz olduğu ifade edilmiştir.¹¹¹ Nedamet duyan nefse yemin edilmesi Kıyamet günü, gök ve yer ehlinden herkesin mutlaka kendini kınayacak olmasıyla ilgilidir.¹¹² Kıyametle ilgili bir soruyu¹¹³ ve onun keyfiyetine dair bazı bilgileri¹¹⁴ ihtiva eden sûre, Allah'ın (c.c.) ölüleri yeniden diriltmeye muktedir olduğunu ifade eden bir beyanla¹¹⁵ nihayete ermiştir. Her iki meselenin (Kıyâmet ve yeniden diriliş) birlikte konu edildiği bir başka sûre de Kamer sûresidir.¹¹⁶

Nebe sûresinin ilk âyeti¹¹⁷ Kureyş müşriklerinin kendi aralarında soruşturdukları¹¹⁸ bir meseleden bahsetmektedir. Surenin bir sonraki âyetinde "büyük haber"¹¹⁹ olarak nitelendirilen bu mesele kıyamet hadisesidir.¹²⁰ İnsanoğluna sunulmuş dünyevi bir takım nimetlerin de zikredildiği sûrenin¹²¹ kıyamet gününe verdiği diğer bir isim olan¹²² "yevmü'l-fasl"¹²³ terkibi "hüküm

¹⁰³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/65.

¹⁰⁴ en-Nâziât 79/42-46.

¹⁰⁵ el-A'râf 7/187; Lokmân 31/34; ez-Zuhruf 43/85.

¹⁰⁶ el-Kamer 54/6.

¹⁰⁷ el-Enbiyâ 21/1; eş-Şûrâ 42/17; en-Necm 53/57; el-Kamer 54/1.

¹⁰⁸ el-Enbiyâ 21/40; Yâsîn 36/49; ez-Zuhruf 43/66.

¹⁰⁹ el-Enbiyâ 21/104; el-Câsiye 45/26; el-Vâkıa 56/1-3; el-Mürselât 77/7.

¹¹⁰ el-Kıyâme 75/1,2.

¹¹¹ el-Kıyâme 75/3,4.

¹¹² İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/192.

¹¹³ el-Kıyâme 75/6.

¹¹⁴ el-Kıyâme 75/7-15.

¹¹⁵ el-Kıyâme 75/40.

¹¹⁶ el-Kamer 54/1,7, 8.

¹¹⁷ en-Nebe 78/1.

¹¹⁸ Taberi, *Camîu'l-beyân*, 24/5.

¹¹⁹ en-Nebe 78/2.

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/4.

¹²¹ en-Nebe 78/6-16,

¹²² İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/230.

¹²³ en-Nebe 78/17.

günü” anlamına gelmektedir.¹²⁴ Sûrun üfürülmesi ve akabinde cereyan edecek ahiret ahvalinin de konu edildiği¹²⁵ Nebe sûresinin son âyetinde inkârcı insana nispet edilen “Keşke toprak olsaydım”¹²⁶ ifadesi hakkında müfessirler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bir görüşe göre inkârcı, bu sözü dünya hayatında gerek kendi aralarında vaki haksızlıklar, gerek insanlarca kendilerine yapılan darp, gücünün yettiğinden fazla yük yüklenmesi gibi zulümler sebebiyle aralarında hüküm verilmek üzere haşrolunan ve hesapları görüldükten sonra kendilerine “toprak olun” şeklinde nida edilen hayvanlara¹²⁷ imrendiği için söyleyecektir. Diğer bir görüşe göre inkârcı bu ifadeyi “Keşke dünya hayatında mükellef bir canlı olmasaydım” anlamında kullanacaktır. Onun bu cümleyle “Keşke hesap için yeniden diriltildiysem de toprak halinde bırakılsaydım.” anlamını kastedeceğine dair bir izah da yapılmıştır. İnkârcının bu sözüyle kendini kınayacağı, “Keşke Allah’a itaatte baş eğip, mütevazı olsaydım, direten, karşı koyan böbürlenmiş birisi olmasaydım.” demek isteyeceği de söylenmiştir. Bunlardan farklı olarak, âyette bahsedilen inkârcının İblis olduğu, onun Hz. Âdem ve zürriyetinin elde ettiği mükâfatları görünce O’nun (a.s.) cinsinden olmayı temenni ederek bu sözü söyleyeceği yönünde bir yorum mevcuttur.¹²⁸

3. Müşriklerin Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetler

Müşriklerin Hz. Muhammed’e hakkında soru sorduğu diğer bir gaybî mesele, kıyametin akabinde, insanların Allah (c.c.) tarafından hayatlarının kendilerine iade edilerek diriltilmelerini¹²⁹ ve kabirlerinden çıkarılmalarını ifade eden¹³⁰ ba's hadisesidir. Vukuu kati olan¹³¹ bu hadisenin imkânını reddedenlere verilmiş birçok cevap mevcuttur.¹³² Meryem sûresinin 66. âyeti¹³³ ba's hususunda müşriklerce sorulan bir soruyu ihtivâ eder.¹³⁴ Benzer bir soru da Yâsîn sûresinin 78. âyetinde geçmektedir. Allah’ın, kendisini bir damla sudan yarattığını görmezden gelerek, apaçık bir hasım kesilen, yaratılışını unutarak O’na (c.c.) misal getiren¹³⁵ ve “Çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş?”¹³⁶ diyen kişi, müşriklerin önderlerinden biri olan Übey b. Halef’tir. O, çürümeye yüz tutmuş bir kemiği un ufak ettikten sonra havaya savurmuş ve sonra Hz. Peygamber’e bu soruyu sormuştur. Kaynaklar, Hz. Peygamber’in, kendisine yöneltilen bu soruya verdiği cevabı da nakletmektedir.¹³⁷ Âyetlerde müşriklerin bu nevi sorularına¹³⁸ cevap mahiyetinde

¹²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/496.

¹²⁵ en-Nebe 78/18-39.

¹²⁶ en-Nebe 78/40.

¹²⁷ Mekki, *el-Beyân fi erkânî'l-îman*, 332, 333.

¹²⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/27.

¹²⁹ Ahmed Ebû Hakâ, *Mu'cemü'n-nefâis*, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 93.

¹³⁰ Mekki, *el-Beyân fi Erkânî'l-Îman*, 326.

¹³¹ el-Hacc 22/6, 7; Yâsîn 36/51, 52.

¹³² Adududdîn el-Îcî, *el-Mevâkif fi ilmi'l-Kelâm*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 372.

¹³³ Meryem 19/66.

¹³⁴ Kurtubî, *el-Câmî' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/484, 485.

¹³⁵ Yâsîn 36/78.

¹³⁶ Yâsîn 36/78.

¹³⁷ Taberi, *Camî'u'l-beyân*, 19/486.

¹³⁸ el-İsrâ 17/49, 98;

bazı bilgiler mevcuttur.¹³⁹ Örneğin Kur'ân'ın 75. sûresinin 3. âyeti¹⁴⁰ müşriklerin liderlerinden bir diğeri olan Ebû Cehil'in bu hadiseyi inkâr etmesi üzerine inmiş,¹⁴¹ bir sonraki âyette ise insanın, bedenindeki en ince ayrıntılar dahi gözetilerek diriltileceği¹⁴² beyan edilmiştir. Konuyla ilgili diğeri bir sorunun yer aldığı¹⁴³ Kâf sûresinde ise Allah'ın müşriklerden kimlerin ölüp toprağa karıştığını bildiği, O'nun (c.c.) katında her şeyi unutulmaktan koruyan bir kitap bulunduğu¹⁴⁴ ifade edilmiştir.

Mekke müşrikleri, kendilerinden önce yaşamış bazı kimseler gibi,¹⁴⁵ ölen insan bedeninin toprağa dönüştükten sonra yeniden dirilişinin mümkün olmayacağını iddia etmişlerdir.¹⁴⁶ Dolayısıyla ba'sı inkâr etmek atalarına da böyle bir vaatte bulunulduğunu bizzat ikrar eden¹⁴⁷ bu güruha özgü olmayıp eski bir gelenektir. İnkârlarını kanıtlamak için ileri sürdükleri iddia da günümüz dâhil her dönemdeki inkârcıların ileri sürdükleri bir argümandır.¹⁴⁸ Kur'ân'ın taş, demir ya da gözlerinde büyüttükleri başka bir mahlûk olmalarının Allah'ın kendilerini yeniden diriltmesini güçleştirmeyeceğini vurguladığı bu insanların¹⁴⁹ cansız nesnelere medet ummaları nasıl şaşılabilir bir durumsa, bu iddiaları da öyledir.¹⁵⁰ Zira böyle bir kanaate sahip olmaları varlığına inandıkları rablerinin kudretini inkâr ettikleri anlamına gelmektedir.¹⁵¹ Allah'ın bütün mümkünâta kâdir ve malûmata vâkif olduğuna inanan bir kimsenin O'nun (c.c.) her bir insanın bedeninin cüzlerini diğeri bedeninin cüzlerinden ayırmaya ve onları yeniden bir araya getirip diriltmeye muktedir olduğuna da inanması beklenir.¹⁵² Yüce Yaratıcı'nın arzın ve onda bulunan her şeyin, yedi göğün ve arşın, tüm mahlûkatın sahibi olduğunu bizzat ikrar edip de¹⁵³ kudretinin sınırları olduğunu iddia etmek aklın kabul edeceği bir şey değildir.

Müşrikler yeniden diriliş meselesini istihza konusu etmişlerdir.¹⁵⁴ Kur'ân'ın Kureyş müşriklerinden asker bakımından daha kalabalık ve iktidarca daha kuvvetli olan Firavun'u hakka davet uğrunda Musa'nın (a.s) çektiği meşakkatleri anlatma maksatlarından biri de muhataplarının bu tavrı kendisine ağır gelen Hz. Peygamber'i tesellidir.¹⁵⁵ Müşrikler, Hz. Peygamber hakkında soru

¹³⁹ en-Nâziât 79/13,14.

¹⁴⁰ el-Kıyâme 75/3.

¹⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 21/407.

¹⁴² el-Kıyâme 75/4.

¹⁴³ Kâf 50/2, 3.

¹⁴⁴ Kâf 50/4.

¹⁴⁵ el-Müminûn 23/35-37, 81.

¹⁴⁶ el-Müminûn 82; es-Secde 32/10,11.

¹⁴⁷ el-Müminun 23/83.

¹⁴⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/39, 40.

¹⁴⁹ el-İsrâ 17/50, 51.

¹⁵⁰ er-Ra'd 13/5.

¹⁵¹ Taberi, *Camî'u'l-beyân*, 13/434.

¹⁵² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 24/213.

¹⁵³ el-Müminûn 23/84-89.

¹⁵⁴ en-Nâziât 79/10-12.

¹⁵⁵ en-Nâziât 79/15-26; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/39.

soracak kimselerin O'nu ciddiye almalarını engellemek ve kendilerinin O'na karşı düşmanca tavır takınmalarını mazur göstermek istemişlerdir. Bu sebeple Mekke dışından gelenlere O'ndan bahsederken fazla tanınıp bilinmeyen bir şahıstan söz ediyor izlenimi vermek amacıyla¹⁵⁶ "Size, siz parça parça dağılıp yok olduğunuz zaman yeniden dirileceğinizi haber veren bir adam gösterelim mi?"¹⁵⁷ demişlerdir. Bununla da iktifa etmeyip onlar yalanlarının ortaya çıkmamasını temin¹⁵⁸ ve O'nun sözlerinin kabul kulağıyla dinlenmesini engellemek için, kendisinin iftiracı veya deli olabileceğini iddia etmişlerdir.¹⁵⁹ Kur'ân geçmişte Hz. Nûh'un da müşriklerce bu tür bir ithama maruz bırakıldığını ve akabinde ilâhî yardıma mazhar olduğunu haber vermiştir.¹⁶⁰

Kur'ân, müşriklerin ölümden sonra dirilmeyi bir sihir olarak algıladıklarını ifade etmektedir.¹⁶¹ Onlar, ahiretle ilgili haberlerin varlıklarının dünya hayatının tadını çıkarmalarını engellemek, fakir ve yoksulları da avutmak maksadıyla ortaya atılmış düzmece sözler olduğu yönündeki düşüncelerini "sihir" kelimesiyle ifade etmişlerdir.¹⁶²

Kur'ân, Anne ve babasına "Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni tekrar dirilmemle mi tehdit ediyorsunuz?"¹⁶³ demek suretiyle ba'sı inkâr eden bir kişiden bahsetmektedir. Anne babası Allah'a sığınarak: "Sana yazıklar olsun! İman et! Allah'ın sözü gerçektir."¹⁶⁴ dedikleri halde "Bu, Kur'ân öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."¹⁶⁵ diye cevap veren bu şahsın Abdurrahman b. Ebî Bekr olduğu, bu hadisenin o Müslüman olmazdan evvel yaşandığı söylenmiştir. Hz. Âişe âyetin Abdurrahman hakkında indiğini kabul etmemiştir. Bir sonraki âyet O'nun, iddiasında haklı olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶ Zira âyet, söz konusu kişinin aleyhlerine söz hak olmuş kimselerden olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷ Bu durum iman etmemiş olmayı gerektirmektedir. Abdurrahman (r.a.) ise müminlerin en faziletlielerindendir.¹⁶⁸

Müşriklerin sarf ettiği "Benden önce nice nesiller gelip geçmişken..."¹⁶⁹, "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."¹⁷⁰ gibi sözler ba's hususunda atalarına yapılan vaatten haberdar olan¹⁷¹ bu zümrenin inkâr gerekçelerinden birinin de malum hadisenin uzun zamandan beri dillendirilmesine

¹⁵⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/413.

¹⁵⁷ Sebe 34/7.

¹⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/245.

¹⁵⁹ Sebe 34/8.

¹⁶⁰ el-Kamer 54/9-15.

¹⁶¹ es-Sâffât 37/15-17; Hûd 11/7.

¹⁶² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/150.

¹⁶³ el-Ahkâf 46/17.

¹⁶⁴ el-Ahkâf 46/17.

¹⁶⁵ el-Ahkâf 46/17.

¹⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/201.

¹⁶⁷ el-Ahkâf 46/18.

¹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/201.

¹⁶⁹ el-Ahkâf 46/17.

¹⁷⁰ Müminûn 23/83.

¹⁷¹ en-Neml 27/67, 68.

rağmen henüz vuku bulmaması olduğunu göstermektedir. Kur'ân'ın onlara nispet ettiği "Doğru sözlü iseniz babalarımızı getirin."¹⁷² ifadesi de bu kanaatimizi desteklemektedir.

Kur'ân, ba'sı inkâr edenlerin ahirette nedamet izharında bulunacaklarını beyan etmiş,¹⁷³ göreceklere muameleyi de tafsilatlı olarak haber vermiştir.¹⁷⁴

Öyle ki âyetler onlardan birinin dünya hayatındayken ifsat etmeye çalıştığı fakat başaramadığı bir mümin tarafından cehennemde ortasında azap çekerken görüldüğünden ve mümin kişinin ona hitaben sarf ettiği sitemkâr ifadelerden dahi bahsetmiştir.¹⁷⁵

Mekke müşriklerinin zenginliklerinden kaynaklı müstağni olma halleri onları âhiretle ilgili meseleleri inkâra sevk eden sebepler arasındadır.¹⁷⁶ Kur'ân, sahip oldukları dünyevi nimetlerin sefasını sürmekten başka bir amaçları olmayan bu insanlara, çeşitli misaller eşliğinde, yeniden dirilişin hak olduğuna dair akli deliller sunmuştur. Bu delillerin yer aldığı âyetleri birkaç grupta değerlendirmek mümkündür. Bu gruplardan birini ilk yaratmaya gücü yetenin yeniden yaratmaktan aciz olamayacağına¹⁷⁷ dikkat çeken âyetler oluşturmaktadır. Bir başka grubu oluşturan âyetlerde ise Allah'ın ölü arzı yeniden diriltmesi¹⁷⁸ delil olarak kullanılmış, müşriklerin bu husustaki bazı farkındalıklarına da¹⁷⁹ yer verilmiştir. Kur'ân'ın uykuyu ölüme teşbih etmesi de¹⁸⁰ muhataplarına ölümden sonra bir hayat olduğunu ihsas ettirme çabasına matuftur. Bu teşbihin bir amacının da, arzularının esiri olmuş müşrik toplumun fertlerine, ölümün kendilerine ne kadar yakın olduğunu hissettirmek olduğu düşünülebilir. Allah'ın hidayetine mazhar olan bir grup gencin başından geçenleri konu alan ve muhtevasıyla muhatabını uyku ile ölüm arasında bağ kurmaya teşvik eden ashâb-ı kehf kıssasının¹⁸¹ somut bir örnek olarak hedef kitlenin karşısına çıkarılmış olması da birden çok amaca hizmet etmektedir. Bu kıssa, müşriklere, ölümler ve ba'sla ilgili tefekkür imkânı tanırken, onların baskılarına maruz kalan müminleri de uğrunda bedeller ödedikleri İslâm davası adına yılmadan yaptıkları mücadelenin karşılığını er geç göreceklere hususunda motive etmektedir.

Kur'ân bazı varlıkları zikrederek¹⁸² onları yaratmaya gücü yetenin, insanı da yeniden yaratmaya muktedir olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu varlıklar semavât ve arzıdır.¹⁸³ Mükemmel bir köşkü sıfırdan inşa eden birisi için, yıkılmış küçük bir kulübeyi yeniden yapmak basit olduğu gibi, varlık bakımından semavât

¹⁷² Duhân 44/36, Câsiye 45/25.

¹⁷³ es-Secde 32/12.

¹⁷⁴ er-Rad 13/5; Meryem 19/68; Sebe 34/8; es-Sâffât 37/60-68; ed-Duhân 44/43-50. el-Vâkıa 56/41-56.

¹⁷⁵ es-Sâffât 37/50-61.

¹⁷⁶ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Kevser Yayınları, ts.), 83.

¹⁷⁷ el-İsrâ 17/50, 51; Meryem 19/7-9, 67; el-Ankebût 29/20, 21; er-Rûm 30/27; Yâsîn 36/79; Kâf 50/15.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/164; en-Nahl 16/65; er-Rûm 30/19; Yâsîn 36/33; el-Câsiye 45/5; Kâf 50/9-11.

¹⁷⁹ el-Ankebût 29/63.

¹⁸⁰ el-En'âm 6/60.

¹⁸¹ el-Kehf 18/9-26.

¹⁸² el-Mü'min 40/57; el-Ahkâf 46/33; en-Nâziât 79/27, 28.

¹⁸³ Yasin 36/81.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan Âyetlerin Düşündürdükleri

ve arza nispetle oldukça küçük olan insanın yaratılışının, kâinatın yaratılışı yanında, oldukça basit kalacağı aşikârdır.¹⁸⁴

Zıt iki şeyin bir arada bulunması muhal olmasına rağmen Allah'ın yeşil ağaçtan ateşi çıkarmış olmasını¹⁸⁵ O'nun (c.c.) yeniden diriltmeye kâdir olduğuna delil gösteren Kur'ân,¹⁸⁶ müşriklere ba's sonrası ile ilgili malumat da vermiştir. Nitekim insanların, dünyada iken yapıp ettiklerinin yazılı olduğu amel defterleriyle¹⁸⁷ yüzleşeceklerinden;¹⁸⁸ mahlûkatın dünyada işlediklerinin hesabını vermek üzere¹⁸⁹ bir mekânda bir araya getirilmeleri¹⁹⁰ anlamına gelen haşirden;¹⁹¹ amellerin miktarını gösteren, mahiyetini tasavvur etmek mümkün olmayan¹⁹² mizandan¹⁹³ ve sair âhiret ahvâlinden¹⁹⁴ bahseden âyetler mevcuttur. Tüm bu âyetler, "Hayat ancak dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız ve bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler."¹⁹⁵ diyen müşriklere¹⁹⁶ kendilerini bekleyen süreç hakkında mühim bilgiler sunmuştur.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm nüzûl devrinde Mekke'de ikamet eden ve müşrik olarak adlandırdığı insanların yaşantılarına, kültürel seviyelerine, din telakkilerine, davranışlarına ve psikolojilerine dair önemli bilgiler sunmuştur.

Mekke dönemi müminler için oldukça meşakkatli bir süreçtir. Zira tebliğ gönüllerini açarak Hz. Muhammed'in etrafında kenetlenen insanların sayıca az olmaları müşriklerin cüretkârlığını artırmıştır.

Müşrikler Hz. Peygamber'e gaybî meseleler hakkında alay ve tahrik amaçlı birçok soru sormuşlardır. Soru Kur'ân'da bazen "İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki ... Çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş!" diyerek, Bize misal vermeye kalkar?" ve "Ölup toprak ve bir yığın kemik olduğumuzda mı diriltileceğiz?" örneklerinde olduğu gibi doğrudan muhatabın sözü nakledilerek yer almış; bazen de soruya "Birbirlerine neyi soruyorlar?", "İnsan, kemiklerini bir araya toplayamayız mı sanıyor?" ifadelerinde görüldüğü üzere bir başka soruyla işaret edilmiştir.

Allah inancına sahip olmalarına rağmen ahiretin varlığını kabullenemeyen malum zümrenin Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan suallerinin ölüm sonrası sürecin ilk iki safhası olan kıyamet ve ba's odaklı olduğu müşahede edilmektedir. Dillerine kıyamet ve ba'sı dolamakla birlikte onların asıl korkularının

¹⁸⁴ Muhammed Gazâlî, *Akâdetü'l-Müslim* (Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1980), 259.

¹⁸⁵ Yâsîn 36/80.

¹⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/491.

¹⁸⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu'l-emâli* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 40.

¹⁸⁸ el-Kehf 18/49; el-Hâkka; 69/19, 20, 25, 29; el-İnşikâk 84/7, 9, 10, 12.

¹⁸⁹ el-Enbiyâ 21/1. İbni Abbas'tan bu ayetteki "insanlar" ifadesiyle kastedilenlerin müşrikler olduğu rivayet olunmuştur. Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 17/2.

¹⁹⁰ Mekkî, *el-Beyân fi erkânî'l-İman*, 332.

¹⁹¹ el-Kehf 18/47; el-Kamer 54/7, 8; Hûd 11/103.

¹⁹² Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu'l-emâli*, 41; Taftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, 137.

¹⁹³ el-A'râf 7/8; el-Enbiyâ 21/47.

¹⁹⁴ es-Secde 32/19; el-Vâkıa 56/35-38; Meryem 19/86; ed-Duhân 44/43-46.

¹⁹⁵ el-Câsiye 45/24.

¹⁹⁶ Taberî, *Camîu'l-beyân*, 21/95.

zulümlerinin hesabını verecekleri ve cezasını çekecekleri diğer ahiret merhaleleri olduğu aşikârdır.

Mekke müşriklerinin kıyametle ilgili suallerine Kur'ân'ın verdiği cevaplar malum hadisenin nasıl gerçekleşeceğine dair bilgiler içerir. Âyetlerde fonetik ve şekilsel olarak okuyanı ve dinleyeni etkileyecek bir üslûp hâkimdir. Hadisenin gerçekleşmesinin kesin ve yakın olduğu ifade edilmekle birlikte vaktinin insanlarca bilinemeyeceği vurgulanmaktadır. Kur'ân, insanın dünyadaki yaşantısının ne kadar da kısa olduğunun farkına varmasına vesile olacağını beyan ettiği bu müthiş olayı muhataplarını derinden etkileyecek tasvirler eşliğinde sunmuştur.

Kur'ân'da kıyamet ve ba's konularının beraberce yer aldığı bazı sûreler mevcuttur. Bu iki mesele hakkında müşriklerce sorulan kısa sorulara Kur'ân'ın verdiği cevapların muhtevaları oldukça geniştir. Âyetlerde, peygamberlerin ba's hakkında verdiği bilgilerin geçmişte Mekke müşriklerinin ataları tarafından da reddedildiği ifade edilmektedir. Müşrikler kendilerinin de ikrar ettiği bu durumu inkâr gerekçeleri arasında zikretmişlerdir. Onlar malum meselenin asırlardır anlatıla gelmesine rağmen hala gerçekleşmemiş olmasının gerçekleşmeyeceğinin delili olduğu yanılığına düşmüşlerdir. Müşriklerin ba'sı inkâr etme sebeplerinden biri de bedenlerin çürüyüp toprağa karıştıktan sonra daha önceki şekliyle sahiplerine iade edilmesinin zor olduğunu düşünmeleridir. Onların Allah'ın varlığını ve kudretini kabul etmelerine rağmen bu tarz söylemler üretmeleri içerisinde bocaladıkları kafa karışıklığının ve tutarsızlığın izharıdır.

Müşrikler, Kur'ân'ın kendilerine nispet ettiği bazı ifadeleri Hz. Muhammed'i ve O'nun yeniden dirilmeye ilgili verdiği bilgileri itibarsızlaştırmak amacıyla sarf etmişlerdir. Onlar kendilerine tebliğ edilen uhrevî malumatın zenginlerin dünyevî lezzetlerden istifadesini engellemek, yoksulları ise avutmak gayesiyle uydurulmuş olduğunu düşünmektedirler. Kur'ân, söz konusu münkir güruhu ba'sın kesinlikle gerçekleşeceği hususunda ikna etmek amacıyla birçok delil sunmuştur. Onlara, dünyadaki yaşantılarını inkârcı olarak tamamlamaları durumunda, ahirette ne tür bir muameleye maruz kalacaklarını tekrar tekrar hatırlatmıştır.

Kaynakça

- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fitarîhi'l-Arab*. 10 Cilt. Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1970.
- Aliyyü'l-Kârî. *Şerhu'l-emâlî*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- Âlûsî, Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Bağdâdî, Abdülkâhîr. *el-Fark beyne'l-firak*. Kâhire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. 7 Cilt. thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr Attâr. 4. Basım. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Ebû Hakâ, Ahmed. *Mu'cemü'n-nefâis*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- Erul, Bünyamin. "Varaka b. Nevfel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/517. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed. *Tehzîbü'l-luğa*. 8 Cilt. thk. Muhammed İvaz Mir'ab. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Firûzâbâdî. *Kâmûsu'l-muhît*. 2. Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Gazâlî, Muhammed. *Akîdetü'l-Müslim*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1980.
- İsfahânî, Râğib. *Müfredât*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 2005.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan
Âyetlerin Düşündürdükleri

- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Kevser Yayınları, ts.
- İbn-i Kelbî, Hişâm b. Muhammed. *Kitâbü'l-esnâm*. çev. Beyzâ Düşüngen. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. yy: Dâr'u Hicr, 1997.
- İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 15 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbni Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. 6. Basım. Beyrut: Dâru Sâdır, 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr*. 9 Cilt. 3. Basım. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- Îcî, Adududdîn. *el-Mevâkif fi ilmi'l-Kelâm*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İsmail bin Abbâd. *Muhîtu'l-luğa*. thk. Muhammed Hasen Âli Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Karagöz vd., İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 5. Basım. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2010.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karataş, Şuayip. "Kur'an'da Tevhidin Zitti Olarak Şirk Kavramı". *Uluslararası Hz. İbrâhim ve Nübüvvet Sempozyumu*. 1 (2019). 199-222.
- Kılıç, Sadık. "Kutsalın Tezâhürü ve Kur'an'da Taş Kavram Alanı". *EKEV Akademi Dergisi*. 3/1 (2001): 1-23.
- Köksal, Mustafa Âsım. *İslâm Târîhi*. 11 Cilt. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1981.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kutub, Seyyid. *fi Zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. 11. Basım. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1985.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Çizgi Yayınları, ts.
- Matürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü ehli's-Sünne*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Mekkî, Mevd. *el-Beyân fi erkâni'l-iman*. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2003.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. 7 Cilt. çev. Muhammed Hân Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1990.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 11/1 (Ocak-Haziran 2014): 9-50.
- Suyûtî, Celalettin Abdurrahmân. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. 3. Basım. Dımaşk: Dâr'u İbn-i Kesîr, 2000.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Camîu'l-beyan an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001.

Mekke Müşriklerinin Kıyamet ve Ba's Hakkındaki Soruları Üzerine Nâzil Olan
Âyetlerin Düşündürdükleri

Taftâzânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l- akâid*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi,
ts.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*. 4 Cilt.
Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.